

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/1

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

Л СВ. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Ђорђе ОТАШЕВИЋ,
др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Марина СПАСОЈЕВИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Весна Ломпар, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Чигоја штампа, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н.с. књ. 1 (1949/50)– . – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/33– 1941; 1949/50– (Београд : Чигоја штампа). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 1 (2019)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Идеофони у српском језику – дефиниција и функције: илустрација на примеру идеофона *бам* (ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 1–15
- Међуоднос псеудосоцијативности и протосоцијативности у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 17–27
- Прозодијска норма и њена реализација на примеру поста акценатских дужина (МИЉАНА Б. ЧОПА) 29– 46

П о в о д и

- Позив и ујуиџиџиво за куљење речи њо народу за Речник Српске краљевске академије* (1889): значајан прилог српској лексикографској култури (НЕНАД Б. ИВАНОВИЋ) 47–75
- Одбор за стандардизацију српског језика и његове одлуке (путевима књиге сабраних одлука поводом двадесетогодишњице рада) (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 77–103

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Егон Фекете (1931–2009) – библиографија (ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 105–117

П р и к а з и

- Душка Кликовац, *Српски језик у свейлу когнитивне лингвистике* (АЛЕКСАНДРА С. ЈОВАНОВИЋ) 119–129
- Гордана Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији* (МАРИЈАНА Р. ЂУКИЋ) 131–139
- Ана Јањушевић Оливери, *Инџензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику* (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 141–144

Милосав Ж. Чаркић, <i>Сѣих и језик</i> (АЛЕКСАНДАР К. КИКЛЕВИЧ)	145–147
Дејан Ајдачић (ур.), <i>О вредностима у српском језику</i> . Зборник етнолингвистичких радова 2 (ИВАНА В. ЛАЗИЋ КОЊИК) . .	149–152
<i>Globalizacja a języki słowiańskie. Globalization and Slavic Languages</i> (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	153–158
Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика	
Призренско-тимочки говори	159–169

Оригинални научни рад
Примљено 18. јула 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

НЕНАД Б. ИВАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ПОЗИВ И УПУТСТВО ЗА КУПЉЕЊЕ РЕЧИ ПО НАРОДУ ЗА РЕЧНИК СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ (1898): ЗНАЧАЈАН ПРИЛОГ СРПСКОЈ ЛЕКСИКОГРАФСКОЈ КУЛТУРИ

У раду се анализира *Позив и Упутство за купљење речи по народу за речник Српске краљевске академије* (1898), документ од великог значаја за историју српске лексикографије. Даје се преглед околности у којима је настао овај документ, а затим се разматрају његове целине у контексту актуелних идеја с краја XIX века о речима и њиховој речничкој обради.

Кључне речи: лексикографска историографија, лексикографски поступак, *Српски рјечник* В. С. Карацића, Речник САНУ, Стојан Новаковић, Пера Ђорђевић.

Увод

1.1. Више пута је истицан значај *Позива и Упутства за купљење речи по народу за Речник Српске краљевске академије* из 1898. године¹ за формирање фонда српске народне лексике у грађи *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.² Поред тога што су „... поштрили ... вољу у многих да купе речи по народу и шаљу их Академији“, *Позив и Упутство* су „... имали озбиљне резултате:

---

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

**Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У даљем тексту: *Позив и Упутство*.

² У даљем тексту: Р. САНУ.

потстакли су да се добије знатан број речи из народа“ (Белић 1959: XIV, XVI). Позитиван утицај *Позива* и *Уйујисџива* на прираст народних речи у фонду Р. САНУ истакао је и Е. Фекете, наглашавајући вредност овог подухвата у средини у којој скупљачи нису довољно обучени за лексикографске послове (Фекете 1993: 26–28).

1.2. Наведене и сродне оцене потврђују следећи подаци. Прво, о одзиву на *Позив* и *Уйујисџиво* у јавности. Пре објављивања овог документа Лексикографски одсек СКА располагао је са 28 збирки (из периода од 1854–1899), које садрже око 20.600 народних речи. С друге стране, само у прве четири године након објављивања (1899–1903) у овај Одсек је пристигло чак 116 нових збирки, које садрже око 130.000 српских народних речи (не рачунајући збирку В. Арсенијевића, која је настала засебно) (Годишњак 13/1899: 190 и 17/1903: 201). И друго, о вредности збирки насталих под утицајем *Позива* и *Уйујисџива*. Судаћећи према сачуваним оценама, по објављивању овог документа у Лексикографски одсек су пристигле прве потпуне и лингвистички добро обрађене збирке.³ То су нпр.: збирка М. Влајинца, студента, из Врањског округа; затим, збирка С. Ћоровића из Мостара и Херцеговине; збирка Ј. Јаворца, из Тимочког и Пожаревачког округа; збирка Ћ. Натошевића из Срема, Баната и Србије и др. (за детаљнији списак в. у Белић 1959: XV–XVI). О вредности овог документа посредно сведочи и податак да је половином XX века он послужио као предлог за приручник исте врсте.⁴

1.3. И поред наведеног, *Позив* и *Уйујисџиво* до сада нису детаљније анализирани у контексту лексикографске и лингвистичке историографије. Један јубилеј – навршених сто година од објављивања – даје нам прилику да ближе одредимо *Позив* и *Уйујисџиво* са ових становишта, и да тиме осветлимо место самог документа у развоју научних идеја о српским речницима с краја XIX века.

³ Према сачуваним подацима, пристигле збирке је током 1901. и 1902. године оцењивао К. Миленовић, сарадник Лексикографског одсека, по следећим ставкама: 1. спољни облик; 2. однос грађе у збирци према грађи из *Рјечника*; 3. значења; 4. акценти; 5. морфолошка обрада одредница; 6. туђе речи; 7. бележење лексичких веза (упућивања и испоређења).

⁴ Године 1953. у издању Института за српски језик штампана су *Уйујисџива за љрикуљвање речи из народних говора*, намењена скупљачима из крајева из којих је Р. САНУ оскудевао у лексици (Топлица, Жупа, Ресава, Шумадија, Посаво-тамнава, Подриње, Новопазарски Санџак, Босна и Херцеговина, Славонија). Савремена *Уйујисџива* су најсроднија *Позиву* и *Уйујисџивима* у одељцима III – *Групе речи* и V – *Облици*; а детаљнија од њих у одељцима II – *Одабирање речи* и IV – *Акценти*.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ НАСТАНКА *ПОЗИВА* И *УПУТСТВА*

2.1. По форми, *Позив и Ујујисїво* су програмски текст упућен из Лексикографског одсека СКА припадницима српске интелигенције са смерницама за сабирање и обраду српских народних речи којих нема у Вуковом *Рјечнику* и у првих 19 свезака *Рјечника Југославенске академије*. Претходи му *Јавный џозивъ* [за купљење речи по народу] одъ *сїрране Друшїтва Србске словесносїти*, објављен у Српским новинама од 14. маја 1855. године, који су иницирали К. Бранковић и М. Јанковић, и који није имао већег успеха у јавности.⁵ Непосредни покретач *Позива* и идејни творац тематског дела *Ујујисїва* је С. Новаковић, који је у посланици *Срїска краљевска академија и негованье језика срїског* из 1888. године дао полазне смернице за купљење грађе за Академијин речник (Новаковић 1888: 77–83). Аутори текста *Позива и Ујујисїва* су П. П. Ђорђевић,⁶ заменик председника Лексикографског одсека, и М. Иванић,⁷ секретар.

2.2. Иако је највећи део *Позива и Ујујисїва* био написан 1895,⁸ њихов коначан текст је уобличен тек крајем 1898. године. Податак о одлагању важан је, јер је до њега дошло из лингвистички и културолошки релевантних разлога. Прво, најважније, објављивање *Позива и Ујујисїва* чекало је да се приведе крају рад на Државном издању Вуковог *Рјечника* (1898).⁹ По завршетку овог посла не само што је будућим

⁵ Један од главних разлога за слаб одјек *Јавног џозива* наводи М. Ђ. Милићевић у писму Друштву из 1855. године. Прилажући збирку од 271 речи као одговор на *Јавни џозив*, М. Ђ. Милићевић критикује овај документ због неодређене концепције речника за који се скупла грађа и недефинисане природе идиома који је предмет скупљача: „Спремати грађу за потпуни велики Речник Српски, а купити само пределне речи, не води правце к цели, којој се тежи. С друге стране пак писати све оне речи, које се заиста међу Србима чују и употребљују – а нема и(х) у Речнику г. Вука – јесте посао огroman“ (Милићевић 1855: 2).

⁶ Пера П. Ђорђевић рођен је 1855. године. Филолошко-историјски одсек Великој школи завршио је 1874. Ученик је Ђ. Даничића и Ј. Бошковића. Године 1890. постаје најпре секретар, а потом и начелник Министарства просвете, а са тог положаја шаље младог А. Белића на студије у Москву. Од 1894. је редовни члан Академије наука, а од 1897. председник Српске књижевне задруге.

⁷ Момчило М. Иванић рођен је 1853. године. Филолошко-историјски одсек Велике школе завршио је 1876. Ученик је Ђ. Даничића и С. Новаковића. Од 1879. ради као предавач у гимназији, а од 1898. као секретар Лексикографског одсека. Од 1903. је дописни члан Академије наука.

⁸ У извештају о раду Лексикографског одсека за 1895. годину наводи се да су „... према ранијој одлуци: да се као грађа [за Речник] употребе и све речи из живог народног језика ... спремењена (по нацрту од чланова Одсека П. П. Ђорђевића и Ђ. С. Ђорђевића) и нарочита ујујисїва – џишанья за куїљење речи џо народу“ (Годишњак 1895: 219, курсив ауторов, подвукао: Н. И.).

⁹ Припрема трећег (I државног) издања Вуковог *Рјечника* трајала је између 1893. и 1898. године, када је речник штампан (АГВ 2 1988: 241, 279).

скупљачима речи могло да се понуди ново издање за њих референтне књиге, већ су П. Ђорђевић (као један од уредника Државног издања) и М. Иванић дошли у прилику да у *Ујујисџиво* уграде део Вуковог лексикографског искуства (в. т. 3.2. овог рада). Друго, исто важно, у периоду од 1896. до 1898. одређени делови *Ујујисџива* још су проверавани на терену, кроз рад са истакнутим лексикографима. Један од сарадника Лексикографског одсека у овом периоду био је писац С. Матавуљ, који је 1896–1897. године чак био на одсуству у Далмацији ради скупљања народних речи за Академију. Како сведочи његова преписка са П. Ђорђевићем из тог времена, С. Матавуљ на терену трага за новим речима и значењима, а распитује се и да ли поједине речи још живе у народу, како се граде и изговарају. При томе се ослања на Вуков *Рјечник* (Матавуљ 1897, 1898).¹⁰ Коначно, обзнана *Позива и Ујујисџива* у јавности је чекала и пренос Вукових посмртних остатака из Беча у Београд (1897). Ова манифестација колективног памћења, која је прерасла у народну свечаност, дала је импулс неопходан да би одзив на *Позив и Ујујисџиво* међу скупљачима речи био и обиман и озбиљан.¹¹ У складу са овим, дистрибуција самог документа изведена је широко и плански.¹²

САДРЖАЈ *ПОЗИВА И УПУТСТВА* У КОНТЕКСТУ ЛИНГВИСТИЧКЕ МИСЛИ СВОГ ВРЕМЕНА

3. Текст *Позива и Ујујисџива* састоји се из следећих делова: *Позива*, у коме се образлаже потреба за приливом народних речи у грађу за Речник Српске академије; и *Ујујисџива*, које се састоји од: 1. *Оишџићх најомена*, упутстава за састављање збирки речи, и 2. *Речи њо грујама*

¹⁰ Тако нпр. у писму од 3. 1. 1897. С. Матавуљ извештава П. Ђорђевића о значењу речи *расџрајџиџи*, *заџрајџиџи* и *џоџрајџиџи* и додаје: „дакле имате *џрајџиџи* са за и са *џо*, што Вук није чуо“. У писму од 13. 1. 1897. извештава да се распитивао о значењу глагола *џрођохаџи се*, као и о његовом акценту. У писму од 12. 10. 1897. С. Матавуљ извештава да је на захтев П. Ђорђевића истражио значење речи *џрескаваџ* и *џрубља* итд.

¹¹ О току Вукове посмртне свечаности (у којој су С. Новаковић и П. Ђорђевић узели активног учешћа) и њеном одјеку у српској и словенској јавности в. (АГВ 2 1988: 489–510).

¹² Одмах по објављивању у *Српским новинама* 1899. године, документ је прештампан у засебном издању. *Позив и Ујујисџиво* су слати листовима популарне, просветне, културне и стручне тематике: *Лейџојису Маџиџце срџске*, *Учиџељу*, *Насџавнику*, *Просвеџином гласнику*, *Тежаџу*, *Делу*, *Искри*, *Бранковом колу*, *Босанској вили*, *Дубровнику*, *Цариградском гласнику*, *Луџи*, *Новом одјеку*, *Трговачком гласнику* и др. У дистрибуцију *Позива и Ујујисџива* укључене су најважније групе јавне делатности: документ је слат и „свима академицима, редовним и дописним ... свима професорима српског језика у нашим гимназијама, свима окружним школским надзорницима, учитељима ... конзулатама срп. у Турској с тим да раздаду срп. учитељима, Богословији у Призрену“; као и појединцима по окрузима: рудничком, ужичком, пожаревачком, крајинском, нишком, моравском, крушевачком, пиротском, врањском (Списак ЛУП 1899: 1–3).

їредмеїа и їојава, упитника од 99 група питања према којима треба тражити народне речи. *Позиву и Ујујисїиву* придружени су *Угледни їремери забележених народних речи*, омањи речник састављен по збиркама истакнутих скупљача до тог времена пристиглих у Одсек. Преглед садржаја овог документа дајемо према наведеном реду.

3.1. *Позив*. Већ је споменуто да је *Јавни їозив* Друштва српске словесности из 1855. имао слабог одзива у јавности, због неодређене концепције речника и недефинисане природе идиома који је предмет скупљача речи. Године 1888. у *Посланици* Српској краљевској академији (у одељку *Лексички їослови*) С. Новаковић је исправио овај пропуст изделивши речнички фонд на следеће целине: 1) фонд „језика књижевнога“ (језик књижевних, стручних и др. дела); затим, 2) фонд „народног и књижевног језика у исти мах“ (народне речи фиксирани у речницима В. С. Караџића, Д. Исаиловића, Б. Шулека, Ј. Панчића и др.); и 3) фонд „народног језика из живих уста“ (Новаковић 1888: 78, 79, 84). Формулација „народни језик из живих уста“ обухвата речи које чине део (раз)говорног народног језика, а нису присутне у фондовима „књижевног“ или „народног и књижевног језика“. Ове речи попуњавају фонд књижевног језика и тиме га развијају. У *Позиву* из 1898. налазимо пуну паралелу са Новаковићевом поделом речничког фонда. Његов главни део чини формулација да се „у живом народном говору [Нов. 3]) може чути још велики број речи, које би згодно послужиле књижевним потребама, и ако нису ни у који српски речник унесене [Нов. 2]) нити у ком спису новије српске књижевности употребљене [Нов. 1])“ (*Позив и Ујујисїиво*: 3, подвукао: Н. И.). На овај начин у *Позиву* су дефинисани место и улога „народног језика“ у систему Академијиног речника, а прецизирани су и оквир и задаци скупљача речи.

3.2. *Ујујисїиво* – 1. *Оїшїїе најомене. Оїшїїе најомене Ујујисїїава* су лексикографске смернице за формирање збирки речи. Оне садрже опис обавезних елемената у обради народне лексике: 1) место у коме је реч забележена; 2) опис њеног значења; 3) акценат; 4) облике (основне, као и пратеће); 5) (за стране речи:) домаће еквиваленте, ако постоје; б) истакнуте речи и изразе наведене ради објашњења и опримерења. У опису тих елемената *Најомене* садрже позадинско знање из разних области лингвистике: морфологије, творбе, семантике и др.

Својим највећим делом, *Оїшїїе најомене* полазе од Вукових лексикографских поступака из *Рјечника* апстрахованих у општа правила. Нека од тих правила, међутим, укључују и шири приступ језичким проблемима. Изложену тврдњу ћемо илустровати једним примером.

Познато је да је у *Рјечнику* Вук применио поступак који хроничари његовог рада, П. Ивић и Ј. Кашић, називају термином „граматички реализам“: успостављање одреднице у облику у коме се користи у народу, као и бележење, у заглављу, оних морфолошких форми и граматичких обележја које је лексикограф чуо да се говоре (Ивић 1966: 89; Кашић 1986: 1614–1648). У складу са овим, у т. 4. *Ойшїих найомена* (одељак *Облици*) захтева се да се уз граматичка обележја речи бележе и глосе о њиховој употреби, нпр. „свакој именици треба означити род ... па и кад се у два рода говори“; „треба забележити: да ли се реч чује само у једнини, или само у множини, или чешће стоји у једнини или у множини“; затим, „уз придев треба ставити ... оба вида, ако се оба говоре“; „уз прилоге, који се могу поредити, треба ставити и поређење“ и др. (*Позив и Ујуїсїво*: 7, подвукао: Н. И.). С друге стране, упутства за бележење неповратних и повратних глагола, као и за регистровање њихових видских парњака у оквиру исте одреднице,¹³ формулисана су у овој тачки другачије од Вуковог приступа тим питањима у *Рјечнику*. Треба, међутим, имати у виду то да се Вуков однос према лексикографској обради повратности и глаголског вида мењао током времена, чега су били свесни и аутори *Ујуїсїва*. Године 1816. Вук је још несигуран око тога треба ли у *Рјечник* уводити повратне глаголе,¹⁴ док године 1818. у *Предговору Рјечнику* наглашава да је обрадио само повратне глаголе чије значење одступа од значења основног облика.¹⁵ У обради Вук издваја ове глаголе као засебне одреднице и морфолошки им припаја речцу *се* (нпр. *населїице*, *-имсе*). Године 1852. Вук задржава повратне глаголе као засебне одреднице и чак увећава њихов број у речничком фонду.¹⁶ С друге стране, он морфолошки одваја речцу *се* од глагола; уз ово, значење повратних глагола у *Рјечнику* чешће успоставља у односу на значење основног облика.¹⁷ Даље, у *Рјечнику*

¹³ „Уза сваки глагол треба означити и трајност радње (је ли свршен или трајан) и да ли се може употребити и као повратан. Ако је глагол свршен (тј. кад показује свршену радњу. нпр. *лудїи*), треба означити: има ли и трајан (тј. да показује радњу несвршену) и како гласи (нпр. *лудїи*), или је само један или други“ (*Позив и Ујуїсїво*: 7).

¹⁴ „Ели нужно и повраћателне глаголе писати н. п. *клайи*, и *клайице*, *їознайи*, и *їознайице*?“ (Вук–Копитару, 16. 3. 1816).

¹⁵ „Повраћателне сам глаголе понајвише само оне писао, који имају особито значење, н. п. *молийи кога*, и *молийи се коме* ... а ће нема особитог значења, онђе се може разумјети и онако“ (Вук 1818: XVIII).

¹⁶ У *Рјечнику* из 1818 (на грађи од 26.270 речи) Вук је обрадио око 2.000 глагола са *се*; а у *Рјечнику* из 1852 (на грађи од 47.500 речи) нешто преко 4.000 ових глагола. Подаци о броју глагола су дати на основу рачунарске претраге оба издања.

¹⁷ Тако је нпр. значење глагола *їойиїи се* (‘aufthauen, schmelzen, liquesco’) у *Рјечнику* из 1852. успостављено према основном значењу глагола *їойиїи* (‘schmelzen,

су свршени и несвршени глаголи такође дати као засебне одреднице. У *Предговору Рјечнику* из 1818. Вук инсистира на томе да несвршене глаголе по значењу треба одвојити од свршених, тј. да „ми имамо ... још један пут онолико глагола, колико остали народи“ (Вук 1818: LV). Вук ће, међутим, кориговати свој однос према глаголском виду 1832. године, у спису *Творба глагола*, у коме ће сагледати имперфектизацију као деривациони процес и тиме створити могућност да се вид сагледа у контексту творбе речи (Вук 1832 [1986]: 406–431). Тези о оваквој промени Вукових гледишта о глаголском виду иде у прилог и чињеница да се у *Рјечник* из 1852. несвршени глаголи као одреднице уносе пропорционално мање од свршених.¹⁸ Све што је наведено упућује на развој лексикографске праксе – од раздвојене обраде основних и повратних, те свршених и несвршених глагола – ка њиховом повезивању у једном речничком чланку.¹⁹

Из изложеног се види да т. 4. *Ујујисїва* није настала простим преузимањем лексикографских поступака из *Рјечника*, већ и њиховим дубљим разматрањем у контексту Вукове еволуције као лексикографа и граматичара. У вези са овим питањем важан је и податак да је Вуков спис *Творба глагола* такође приредио за штампу П. Ђорђевић (за IV, необјављену књигу *Скуїљених грамаїичких и ѿлемичких сїиса*).

3.3. *Ујујисїва* – 2. *Речи ѿо груїама ѿредмеїа и ѿојава*. Већ је споменуто да је идејни творац овог дела *Ујујисїва* и његов иницијатор С. Новаковић. Угледајући се на рад првог уредника академијског *Речника румунског језика (Etymologicum magnum Romaniae)*, филолога Б. П. Хаждеа,²⁰ С. Новаковић је 1888. предложио да се речи скупљају уз помоћ нарочитих упитника, који би били слати по народу (Новаковић 1888: 80–82). Године 1893. у *Предлогу* за оснивање Лексикографског одсека С. Новаковић је поново предложио да се израде ови упитни-

liquefacio’). У *Рјечнику* из 1852. срећемо и друге сродне примере, нпр.: *намножїїи се* (‘sich vermehren’): *намножїїи* (‘vermehren’); *скамениїи се* (‘versteinern, lapidesco’): *скамениїи (кога)* (‘versteinern, zu Stein machen, lapio’), и др.

¹⁸ У *Рјечнику* из 1818. по рачунарском бројању има 2899 свршених и 2226 несвршених глагола. У *Рјечнику* из 1852. број свршених глагола увећан је на 4948 (за 70%); док је број несвршених увећан на 3614 (за 62%).

¹⁹ У српској описној лексикографији такву обраду налазимо прво код Л. Бакотића, у *Речнику српскохрватског књижевног језика* из 1936. године.

²⁰ Незавршени *Etymologicum magnum Romaniae* (т. 1–4, А–Б, 1886–1898) представља одраз тежњи Румунске академије наука да крајем XIX века сачини први потпуни речник румунског језика. Припрема овог речника захтевала је израду и слање упитника од 206 питања, која су укључивала акценатски, фонолошки, фономорфолошки и лексички ниво употребе румунског језика. Упитници су објављени у *Уводу* у први том *Речника румунског језика* (Хаждеу 1885: VIII–XVIII).

ци и набројао неке тематске групе: шумарство, баштованство и др. (Новаковић 1893, у Годишњак 1896: 212). У идеји, Новаковићев нацрт упитника се разликује од Хаждеовог по томе што укључује само један, лексички ниво истраживања српског језика.

По начину на који је настао, упитник у овом делу *Уйујисџива* састоји се из две целине. Прву целину чине питања о народној лексички једне појмовно-категоријалне области знања о свету, пре свега о биљкама (воће, грождје, баштенске биљке ...) и животињама (домаће и дивље ж., птице, инсекти, рибе ...). Око ових области групишу се термилошки домени везани за ту област (нпр. домен активности везаних за биљке: шумарство, баштованство и др.). Овај део упитника следи Новаковићев захтев из *Посланице*: да се лексички продубе оне области научне терминологије у којима већ постоји рад стручњака: ботаничара, зоолога, ихтиолога и др. (Ј. Панчића, Л. Зора, В. Ђорђевића ...) (Новаковић 1888: 80–83). Настанак друге целине *Речи по групама предмета и појава* мотивисала је другачија врста знања, о употреби речи у фолклорном контексту. Ову целину чине нпр. питања везана за јела и пића; за ношњу и накит; за игре, обичаје, душевне особине и др. Питања су формулисана у Етнографском одсеку Српске академије, паралелно са изградом упитника за етнографску и фолклорну грађу.²¹

4. *Угледни примери. Позиву и Уйујисџиву* придружени су *Угледни примери забележених народних речи*, омањи речник састављен по збиркама истакнутих скупљача до тог времена пристиглих у Одсек: В. Ђерића (одр. *вуцарашти, близо*); Ј. Ј. Змаја (одр. *збориш, -а, -о; звездити*); Ј. Срећковића (одр. *булога, брзозборка, злак, лебедити се*); Н. Радонића (одр. *каљац, зврјашти, новчуре, нож, шар-лађа, ирганци, ирганчићи*); С. М. Бајића (одр. *зајрвисти, рашар*); В. Радојевића (одр. *нашруна, жеглица, звечац*); М. Вукићевића (одр. *буца, резба*) и Л. Грђића (одр. *зела, зона, сноваче*).

4.1. Прегледом *Угледних примера* запажа се да су речи у овом речнику одабране како би се указало на ширину поступака и решења у њиховој обради. Тако на материјалу од свега 25 одредница у *Угледним*

²¹ Сачувана архивска грађа казује да се у Етнографском одсеку у последњој деценији XIX века активно ради на упитнику за проучавање народног живота и фолклорних обичаја. Тај рад је имао за резултат *Позив за прикупљање грађе за Етнографски зборник Срп. Кр. Академије*, документ сродан *Позиву и Уйујисџива*, који је уобличен 1898. и исте године разаслат скупљачима на терену. Аутор овог *Позива* је био Љ. Ковачевић, а у изради етнографских упитника учествовао је и П. Ђорђевић као члан Етнографског одсека. Упитник је садржао питања везана за јело и пиће, ношњу, обичаје, душевне особине, телесне особине и др.

џримерима срећемо више лексикографских поступака: 1) дефинисање речи путем *Genus proximit*-а и *Differentia-e specifica-e* (одр. *брзо-зборка*, *буца*); затим, 2) дефинисање речи поређењем (одр. *збориџи*, *звездии*); 3) дефинисање контекста у коме се реч употребљава (одр. *жеслица*, *зврјии*, *наџруна*); 4) дефинисање засновано на граматичком одређењу речи (одр. *близо*); 5) дефинисање изведене речи према мотивној (одр. *вуцарии*); као и 6) дефинисање у односу на значење у Вуковом *Рјечнику* (одр. *звечац*, *каљац*, *раџар*).

4.2. Будућим скупљачима народних речи било је од користи и то што *Угледни џримери* на неким местима садрже оригинална запажања о њиховом значењу и употреби. Такав је нпр. случај са глаголом *зврјии* који је обрадио Н. Радонић. Овај глагол има основно значење емитовање звука. Његова обрада у *Угледним џримерима* показује да се глагол *зврјии* може употребити у споју са субјектом који означава материјалан ентитет. Тада овај глагол развија значење визуелни утисак посматрача (у пр. *голо џело зврји*, *џразно буре зврји* и сл.). Овај и сродни примери указују на то да у првим збиркама није постојало само интересовање за речи као грађу, већ и за начин њихове употребе у језику, семантичко богатство и односе са другим речима у лексичком систему. Та интересовања требало је пренети на нове скупљаче.

ЗАКЉУЧАК

5. *Позив и Ујујисџиво* представљају значајан извор за историјско проучавање оних области српске науке о језику које имају везе са лексиком српског народног језика, њеним посматрањем и системском обрадом. У првом реду су то историја лексикографије и лексикологије.

5.1. За историју лексикографије овај документ је од значаја из више разлога. Навешћемо неке, по нама најважније. Поред тога што су дефинисали место и улогу појма „народни језик“ у систему Академијиног речника, *Позив и Ујујисџиво* су нагостили савремени концепт дијалекатског речника и изнели (у одељку *Оџиџе најомене*) нацрт одреднице у том речнику. Уз ово, *Ујујисџиво* је допринело и томе да се на почетку ХХ века, у првим збиркама речи израђеним по његовом моделу, јасније сагледа однос између српског књижевног језика и дијалеката на различитим нивоима језичке структуре.

5.2. С друге стране, *Позив* и део *Ујујисџива* под називом *Речи џо грујама џредмеџа и џојава* су од значаја и за историју лексикологије. Израда овог упитника од 99 група питања објединила је два приступа лексици који су актуелни крајем ХХ века: позитивистички (реч као део

појмовног знања о свету) и натуралистички (реч као део емпиријског знања). Тиме је *Ујујисїво* омогућило да се народне речи у збиркама сагледају кроз оба ова приступа.

5.3. Свему што је изложено треба додати још нешто. Позадина настанка *Позива* и *Ујујисїва* као сложеног документа, који је захтевао повезивање лингвистичких знања са лексикографским искуством, баца нарочито светло на улогу Пере П. Ђорђевића у развоју српске речничке културе. У том смислу, требало би даље истраживати и живот и дело овог филолога, који је у време настанка *Позива* и *Ујујисїва* ангажован на најважнијим лексикографским, етнографским и културним пословима своје епохе.

ИЗВОРИ

Позив и *Ујујисїво* 1899: Пера Ђорђевић, Момчило Иванић, *Позив* и *Ујујисїво* за куљење речи њо народу за Речник Српске краљевске академије, Београд: Штампарија Краљевине Србије.

*

АГВ 2 1988: *Архивска грађа о Вуку Караџићу*, књ. 2 (1864–1905), прир. Голуб Добрашиновић, Београд: Просвета.

Вук 1818 (I), 1852 (II), 1898 (III): Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник исїумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, I изд., Беч: Штампарија метихариста; II изд., Беч: Штампарија Јерменског манастира; III (I државно) изд., Београд: Штампарија Краљевине Србије.

Вук 1832 [1986]: Вук Стефановић Караџић, Творба глагола, у: *О језику и књижевности*, II, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 13, прир. Милорад Павић, Београд: Просвета, 362–431 (спис); 577–581 (о спису).

Годишњак 1895, 1896, 1893, 1899: *Годишњак Српске краљевске академије*, Београд.

Јавни позив 1855: М. Јанковић, Явный позивъ [за купљење речи по народу] одъ стране Друштва Србске словесности, *Српске новине* (14. 5), Београд.

Матавуљ 1897, 1898: Симо Матавуљ – Пери Ђорђевићу (преписка), у: *Сабрана дела С. Матавуља у редакцији Г. Добрашиновића*, књ. 7: *Преписка*, прир. Петар Пијановић, Чедомир Вишњић, Београд: Завод за уџбенике – Загреб: СКД „Просвјета“, 2009, 494–505.

Милићевић 1855: Милићевић М. Ђ. – Друштву српске словесности (писмо од 2. октобра), Архив САНУ, Београд.

- Списак ЛУП 1899: *Сїисак лица, усїанова и ѿјединаца којима су ѿслаїи*
Позив и Упутство, Архив Р. САНУ, Београд.
- Упутства 1953: *Ујујисїва за ѿрикуїљење речи из народних говора*, Београд: Институт за српски језик С. А. Н.
- Хаждеу 1885: Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Prefața, у: *Etymologicum magnum romaniae, dicționarul limbei istorice si poporane a românilor*, Bucuresci; Stabilimentul grafic socec & Teclu, 1887, V–XVIII.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: Александар Белић, Увод, у: *Речник срїскохрваїског књижевног и народног језика*, I, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик САНУ, VII–XXVI.
- Ивић 1966: Павле Ивић, О Вуковом *Рјечнику* из 1818. године, у: *Срїски рјечник 1818*, Сабрана дела В. С. Караџића, књ. 2, Београд: Просвета, 19–188.
- Кашић 1986: Јован Кашић, О *Срїском рјечнику* из 1852, у: *Срїски рјечник 1852*, Сабрана дела В. С. Караџића, књ. 11, Београд: Просвета, 1483–1746.
- Новаковић 1888: Стојан Новаковић, *Срїска краљевска академија и неговање језик срїског, ѿсланица Академији наука философских*, Београд: Краљ.-српска државна штампарија.
- Фекете 1993: Егон Фекете, О *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у: *Сїо година лексикографског рада у САНУ*, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 21–49.

Nenad B. Ivanović

CALL AND GUIDELINES FOR COLLECTING VERNACULAR
LEXIS (1898): AN IMPORTANT CONTRIBUTION TO SERBIAN
LEXICOGRAPHICAL CULTURE

S u m m a r y

In this paper we analyze the *Call and Guidelines for Collecting Vernacular Lexis*, a document published in 1898 by Serbian Academy of Sciences and Arts. Given that this document has great significance for the history of Serbian lexicographical culture, we carry its analysis both from historical and linguistic viewpoint. From this analysis we draw conclusions about the impact of the *Call and Guidelines* on the history of Serbian lexicography and lexicology.

Keywords: lexicographic historiography, lexicographic procedure, Vuk Stef. karadžić's *Srpski rječnik* (1818, 1852), Dictionary of the Serbian Academy, Pera Đorđević, Stojan Novaković.

9506

Ч. Глишић Терзић

ЗИВ И УПУТСТВО *академије*

ЗА КУПЉЕЊЕ РЕЧИ ПО НАРОДУ

ЗА РЕЧНИК

СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1899.

ПОЗИВ И УПУТСТВО

ЗА КУЉЕЊЕ РЕЧИ ПО НАРОДУ

ЗА РЕЧНИК

СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ

БИБЛИОТЕКА
НАРА ЗА ЛИНГВИСТИКУ

7906

9506

СРПСКОГ СКУПШТА
УЧИТЕЉСКИХ ШКОЛА
У БЕОГРАДУ

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1899.

688

688

П О З И В

на кулђење речи по народу за речник
Српске Краљевске Академије

Лексикографском одсеку Српске Краљевске Академије стављено је у задатак, да прибере и спреми грађу за израду речника садашњег књижевног језика српскога. Ово је спремање речнице грађе до сада било поглавито у том, што су из дела признатих писаца овога века означиване и списиване све потребне речи, како чисте народне, тако и друге, употребом књижевном осветљане. Али је овај одсек уверен да се у живом народном говору може чути још велики број речју, које би згодно послужиле књижевним потребама, и ако нису ни у који српски речник унесене нити у ком спису новије српске књижевности употребљене.

Тога ради биће потребно да се у свима крајевима, где се српски говори, забележе и Лексикографском одсеку Српске Краљевске Академије пошљу и оне народне

речи, којих или никако, или у значењу које је скућљачу познато, нема у Вукову »Речнику« нити у досадашњим свескама заградничког Академијског »Гјесника.«

Да би они, који се налазе у подесним приликама да прикупљају речи по народу, а имају воље и потребне спреме за тај посао, знали које народне речи и како треба да купе и овом одсеку Српске Краљевске Академије шаљу, састављено је нарочито *Упутство*, које иде одмах за овим *Позивом*.

А да не би онима, који у овај посао уложе свој труд и знање, остало то и без икакве материјалне награде, Лексикографски одсек Српске Краљевске Академије одлучио је да за речи, скућљене по народу према упутству, скућљачима даје и пристојну награду. Али, осем те награде, вредном, савесном и за тај посао спремног скућљачу остаће још и ово уверење и дубоко задовољство: да је и он уложио свој труд и знање у посао од великога значаја и домаћаја по васколики културни, просветни и књижевни живот српскога народа, — у речник сувременога нам народног и књижевног језика. А уредник овога речника, у своје време и на одређеном месту, знаће истаћи и имена скућљача народних речи, те их, на тај начин у заслуженој, захвалној успомени очувати потомству на велика времена.

У П У Т С Т В О

за скућљене речи по народу

I. Опште напомене.

Како у овај речник треба да уђу и све српске народне речи у свима својим значењима, скућљачима ће бити, на првом месту, потребно да знају: да ли реч, које они скућљају, већ нема у напред поменутих речницима или, ако их и има, да ли су им тамо забележена и сва она значења, за која скућљач поуздано зна да им се припадају у живом народном говору? — С тога ће свакому скућљачу речи по народу бити потребно, да има при руци оба поменута речника, а нарочито Вуков »Речник«, најбоље, треће (државно) издање, које је ове године изашло у Београду.

Што се тиче самога записивања речи, нарочито се напомиње да код сваке речи (на засебном картону или више речи на једној страни уздуж преврћена полуобака тако да друга буда празна) треба забележити:

1. Место, у којем ју је чуо скућљач, и да ли се она говори само у том месту, или се може чути у околини тога места, у једној или у више покрајина. Ако је цела збирка речи из једнога краја (места), онда треба на почетку назначити одакле је.

2. Свакој речи треба тачно описати и протумачити значење, било оно стварно,

преносно или мислено. Сама реч могла би се написати штампаним словима, а све остало што *читаје*, да би читаше било поуздање. А да би се добио што тачнији појам о значењу речи, нарочито у стварном значењу, добро би било да се ствари, или делови њихни, које те речи означавају, нацртају или у малом израде. Ако је, пак, име биљке или минерала, могла би се послати и сама биљка или минерал уз објашњење имена. Ако реч има више значења, онда њих, исто тако тачно, треба обележити. Ако је реч преноснога или мисленог значења, онда треба, поред њенога тумачења, увек навести и израз, из којег се, што јасније, видети шта значи та реч. — Ако се реч ретко чује, онда назначити: у којој се прилици чује. Исто тако, ако је реч *стајаба* (ако долази у неким одређеним изразима: види питања 92. до 95.), треба то напоменути, па ставити и фразу, у којој се употребљава.

3. *Акцент* треба обележити према томе, какав се у том месту чује на речи, која се записује. Да се може видети да ли је акценат тачно забележен, уз акцентовану реч треба ставити и другу обичињу, која има исти акценат. На пр.: *класак* акценат као у *двџак*; *дрозак* — *мозак*; *дџаџ* — *коџаџ*; *шкџаџ* — *хџџаџ*. Ако је акценат у ком облику у записане речи дружији, (*аџџак*, *аџџџак*), треба и то назначити.

4. *Облике*. Уза сваку именску треба ставити покрџ првога и други падеж, а тако

исто и остале падеже, ако се чимгод разликују. Свакој именици означити род (м., ж., ср.), па и кад се у два рода говори (м. и ж.). Још треба забележити: да ли се реч чује само у једнини, или само у множини, или чешће стоји у једини или у множини (на пр. *маџа*, *погаџица* и *погаџице* итд.). Уз прдев треба ставити сва три рода, ступице поређења, а тако исто и оба вида, ако се оба говоре. Уз прилоге, који се могу поредити, треба ставити и поређење. Уз глаголе: садашње време и начин неодређени, а и друге облике, ако се оном, који их записује, чим било учине необични. Ако скупља забележи који облик, а није га чуо, треба то да помене. Уза сваки глагол треба означити и трајност радње (је ли свршен или трајан) и да ли се може употребити и као повратан. Ако је глагол свршен (тј. кад показује свршену радњу, нпр. *чуџити*), треба означити: има ли и трајан (тј. да показује радњу несвршену) и како гласи (нпр. *чуџити*), или је само један или други.

5. Уз *тубу реч* треба назначити: да ли је у употреби и народна (нпр. *заур* — *готов*, *аџџер* — *прозор*, *аџџи* — *поклоп*).

6. *Гласовне и остале грамагичке особности*, као и *дијалекатске разлике*, најбоље ће се видети у истакутим речима и изразима наведеним ради објашњења њихна, кад их скупљач потпуно тачно и верно

забележи, управо онако, како их је чуо из уста народних. А савесност у тачном и верном записивању народних речи и израза — не може се довољно напредоручивати онима, који се приме онога посла.

II. Речи по групама предмета и појава.

1. Које се мање познате речи употребљавају за означавање *климата* и *годишњих времена* (зиме, пролећа, лета, јесени), као и *појава на води* (реци и мору), кад је мирна и узбуђена?
2. Које се мање познате речи употребљавају за разне *географске* (не топографске) *називе*; која су *заједничка* (општа — не особна) *имена* разних делова брда, ливаде итд.?
3. Које су мање познате речи за *минерале*?
4. Које су *метафоре*, *фигуре* или *изреке* народне узете из *минералнога света*? Нпр. Није све злато што се сија.
5. Које су мање познате речи за *егзотацију* (развијање) *биља*?
6. Које су *необичније* речи за поједине *делове биљака* (дрвета) и *делове тих делова*?
7. Која су *необичнија* имена за *шумско дрвеће*? — Описати што тачније сваку врсту и казати за што се употребљава.

8. Осем познатих речи, којима се разликују поједина *шумска земљишта* (као: *забран*, *гај*, *луг* итд.), које називе још зна скупљач?

9. Који су називи: за *подизање шума* (нпр. висока гора, ниска гора, изданачна итд.), за *гајење* и за *сечу горе*, за *оруба* и *сграбе*, које се употребљавају за те *радове*; за разне *врсте шумске грабе*, *сирове* и *полунарађене*; за *плодове шумске*; за *сирове производе* од *шума* (дрвени угаљ, *катран* и др.)?

10. Како се именима разликују *шумске ишме* по положају (по странама света), по *висини* и по *врсти стоке*, која се на *пашу* *истерује*, по *обилности траве* и *уопште* по употреби за разне *привредне струге* (*млекарство*, *товљење* итд.); како се зову *места, где се стока на овим ишмама затвара*, и *где се млеко и масло прерађује* (*бачије*); — како се зову *људи, који прерађују млеко* (у *спр*, *масло*, *скоруп*), а како *зграде* и *судови*, у којима се то *врши*?

11. Која су *необичнија* имена: за *врсте* и *сортне воћа* у околини; за *размножавање* (за *семе*, *изданак* и др.), за *наертгање* (*калемљење*), за *сађење* и *подизање воћака*; за *бербу*, *чување* и *прераду воћа*, за *справе* и *зграде*, потребне за ову радњу (*пушница* за *пшњаве* и др. *воће*; *уљани млини* и *његови делови*); за *болести у воћака*, као и за *мехове* и *мечења*, ако се употребљавају;

за шиточиње вољама, као и за *утуке*, који се употребљавају против ових?

12. Која су таме пмена: за *врсте грозња*, имајући на уму *положај* и *земљу*, на којој винова лоза најбоље успева, као и *доба масгарева* и *сазревања рода*; за *виноградство* (за размножавање, припремање земље, сађење, орезивање и остале радње у винограду); за *оруђа*, *сараје* и *приборе*, који се уз то употребљавају; за *болести винове лозе* и за *лекове* од њих; за *шиточиње* (инсекте и др.) и *утук* њихов; за *бербу грозња*, и за *судове* који се при том употребљавају; за *разна вина*, *боју*, *укус*, *јачину* њихну итд.; за *места* и *зграде*, у којима се негују вина; за *судове* и *свеколки подрумарски прибор*, као и за *самосевање* (претакање, бистрење итд.) *вина*; за *остатке* и *отлатке од шире* и *вина*, као и за *радње* и *производе* од тога; за *болести* *винске* и *све* *остало* што се у народу зна о *вину*?

13. Како се зову уопште необрађена и обрађена *земљишта*?

14. Који су називи: за *масаде* и *пашњак* према њихну положају (раван и брдовит), према обилности траве, према начину употребе, ако се наводи-вају, ако се више пута косе итд.; за *несовање* *ливада* и *пашњака* (наводњавање и одводњавање, попасање, косидбу, сређивање сена итд.); за *оруђа*, *сараје* и *приборе*, који се у тим радњама употребљавају; за *траве* и

остало *проралије* по ливадама и пашњама; за *лековите* и *отровне биљке*?

15. Која су имена и које се речи употребљавају: за *разне врсте земље* (нпр. глина, глинуша, емонца, пескуша итд.), а која за *разне врсте бубрега* и *бубрење*?
16. Речи за *ручна оруђа*, *сараје* (плуг, дрљача итд.) и *машине* (ако се и ове где употребљавају) у ратарству, као и за *поједине делове њихне*, с напоменом о *градиву* од кога се израђују; речи за *обрађивање земље* (копање, орање, дрљање итд.)?

17. Речи за *врсте* и *сортс* *жита* и *осталих усева*, који се на њима гаје, као и за *плове* од њих, ако се друкчије зову но *биљка*; за *сејање* (сетња) и *несовање* у време *растења*; за *прибирање плодова* (жетва, вршцида, брање итд.); за *чување* (сметшање), као и за *прерађивање* *млечно*, ако се врши код *куће* *сељакове*; за *болести* ових *усева*; за *шиточиње*, као и за *радње* и *утуке* *против* њих?

18. Које су речи: за *разне радње у градини* (бапшти) и за *сврива* и *усеве*, који се у *градини* гаје; које за *плод*, ако се друкчије зове но *биљка* од које је; за *цвеће*; за *болести* и *шиточиње* *градинских усева*?

19. Како се зову: *све* *оне зграде*, које *служе* за *сметшање* (чување) *плодова* и *производа* од *пољских* и *градинских усева*, као и *места* где су те *зграде* *заједно* или *појединачно*; *одељци* у њима и *предмети* који *служе* као *унутрашње уређење* њихно;

12

места и *направае*, где се плодови и храна на пољу смешта (нпр. котар, трап итд.)?

20. Које су метафоре, фигуре или изреке народне, узете из биљнога света? Нпр.: Здрав као *дрен*; Драг ми је као *лук* очима;

21. Која су тамо имена дивљих и питомих животиња (зверова и домаће стоке)?

22. Које су тамо речи, које се употребљавају у *сточарству* (ушите: за приплод стоке (за одређивање расе, соја, пасмине, запата итд.); за парење, начин спаривања итд.); за храњење и неговање стоке; за *блести* сточне, као и за *лекове*, који се употребљавају?

23. Које су обичне речи у *пастира* (чобана), које не употребљавају остали селаци?

24. Каква имена дају *пастир* стоци, да је разликују; како се где називају *начини росашења стоке*, као и *справе* којима се то врши?

25. Каква су необичнија имена *пастирских паса*?

26. Како се зову *места, где чобани стањују са стоком, где пасу стадо* итд.?

27. Каквих има речи у *ародаји и размени стоке*?

28. Које *метафоре, фигуре* или *знаке* употребљавају чобани око *послова и другога чега*?

29. Које су тамо речи, које се тичу: *коња* (познати на расу, на соју, пол, старост, пасмину, сповашњост, поједине делове и

13

сповне органе; — на боју *длаке* и остале знаке, на њуд и употребу); *отреме чоњске*; *зграда за коње*: појединих *делова, унутрашњег уређења и прибора стајскога*, гледајући на *градиво* од којег су начињени?

30. Које су тамо речи, које се тичу: *говора* (расе, соја, пасме, запата итд.), *пола, старости, сповашњости тела*, боје *длаке* и осталих *знакова, нараци, употребе* итд.); *делова тарма и кола волушких*, *означајући* и *градиво*, од кога су: *зграда* (наслона за равне врсте говеда (краве, телад, јунак, бикове, волове), *одељака и појединих делова* у њима, као и *прибора стајскога*, е напоменом од *кактога* су *градива*?

31. Које су тамо речи, које се тичу: *овце* (њене расе, соја, пасмине, пола, старости, сповашњости *тела, употребе*); *зграда* за *овце* и *појединих делова унутрашњег уређења* (јасле итд.), и ту гледајући на *градиво* од којег су: *млека и мурже*, у сачијању за *сиреће, мурже масла и прављење сирећа*; *зграда* за *млеко и белу смолу*, *делова љихнога унутарњег уређења, судова* и *свеколикоста прибора млекарскога*, и од *кактога* су *градива; стрижњења оваца, вуње и прибор* за *стрижење*?

32. Исто то и за *сверечи* које *сетичу коза*, у колико оно што се пита под 31. *вреди* и за *њу*; а ако *скупљач зна* и за *речи*, које се тичу *коће*, а нису *обухваћене* тим *питањима*, онда и те *речи* нека *забележи*.

33. Исто то и за *речи*, које се тичу

свиље, с додатком: какве се речи употребљавају у *гојеву свиљу* и у *жирењу* у шуми?

34. Које су тамо речи, што се тичу *иса* и *мачке*, а њима се казује одлика, врста, боја итд.?

35. Како се тамо зову разне и особите врсте *мишова*?

36. Каква су особита имена разним врстама *исрнате живине*; какве се речи употребљавају за *њихово илођење* (јаја и насађивање), *одгајивање*, *храњење* и *негованье*; како се зову *зраде* за њих, а како *поједини делови* у њима?

37. Каква се имена придевају: *медведу*, *врку*, *лисици*; *јелену*, *кошуту*, *срни*; *зечу*; *сверцици*, *видри*; *јежу*, *јагавцу*, *рчку* итд.

38. Које се речи употребљавају у *лову*, и каква се имена дају *ловачким керовима*?

39. Која су обична имена: за *орла*, *кошца* и *друге грабљивице*?

40. Које су имена за *роду*, *штрка* и *друге барске тице*?

41. Које су обичне речи: за *кукавицу*, *гаерана* и *чавку*; за *коса*, *славицу*, *врашца* и др.?

42. Које су тамо речи: за *жабу*, *гуштера*, *змију* и *њихове врсте*?

43. Каква су имена *чрвима*: *шјаваци*, *ојабљаци*, *брљ*, *метљу* итд.?

44. Какве су речи: за *гусеницу*, *лептира*, *стаклаца*, *мрав*, итд.?

45. Које се речи употребљавају за *свилену бубу* (жене преобракаје) и *свилерство*?

46. Које се речи употребљавају у *ичеларству* (имена *ичеца*, *гађење њихово* итд.)?

47. Каква су имена *риба*, којих има у волама тога краја; које су речи за *илођење њихово* и за *места где се илоде*; које се речи употребљавају у *риболову* (имена *алата*, начин *хватања* итд.)?

48. Каквим се речима обележавају тамо *зваци* или *гласови разних пихомих и дивљих животиња*? Нпр. во *риче*, пас *лаје*, ћурка *кауче* итд.

49. Које су *метафоре*, *фигуре* или *изреке народне* узете из *животињскога света*? На пр.: *Брз* (или: *плашљив*) као *зеч*; *лукав* као *лисица*.

50. Које су тамо речи за *разне врсте вода*: *морску*, *језерску*, *барску*, *речну* итд.; како се зову *разни делови* и *облици тих вода*, што се тиче *количине*, *одношаја* према *сухој земљи* итд.?

51. Које су тамо мање познате речи за *брдарство* (лађарство): *имена појединих делова лађе*, као и *имена разних врста лађа*, *чудова* итд.?

52. Како се тамо зову *разне врсте сухоzemних путова*, *стаза*, *мостова*, као и *средства за сухоzemни саобраћај* (нпр.: *кола*, *тањге*, *гарнице* итд.)?

53. Како се зову *делови кола*, а како *алат у коларници*?

54. Како се зову *делови бурета*, *каџе*, *сеџра*, *сеџрице* итд., а како *алат у коларници*?

55. Које су речи за радове и алате у *столарници* и *стрижарници*?
56. Како се зову воденице, *суклаче* и *вештаче*, а како *делови њихни*?
57. Како се зову разне *врсте прераде жита* (брашно, трице, мекље, прекрупа итд.)?
58. Како се зову *делови стругаре* и *ваљавице*?
59. Како се зову *алати и материјал грађевински*?
60. Која су имена *алата, сирава* и *градива у ковачници*?
61. Која су имена *алата, сирава* и *градива у оштарници* и у другим *радионицама* за *људску обуку*?
62. Која су ређа имена *заната и трговине* позната у том месту (околини)?
63. Како се зову поједини *делови разбоја*, а како *разне врсте тканина*: *чоха, платна* итд.?
64. Које су речи за *ређење конопље, лана* и *вуне*; како се зову *сираве* за те *послове*?
65. Којим се речима *служе* тамо при *премеду, ткању, шивењу, чипкању* и *другим женским пословима*: за сам *посао*, док је у *радњи* (нпр. *предиво, шав, плетиво* итд.); за *ствар која је постала том радњом* (пређа, платно, кошуља, чарапе, чипка итд.), као и за *делове њене*?
66. Осем *сирова* за *ткање*, како се *називају сираве* и *оруба* и за *остале женске*

- послове*, као и *делови њихни*, и од којегга *су градива*?
67. Које су речи за *разне врсте оруђа* и за *делове његове*?
68. Које су речи, које се тичу *цркве* и *ствари црквених*?
69. Које су мање познате речи за *боравишта људска* (колиба, кућа, кула итд.), а које за *делове њихне* (одаје, зид, врата итд.)?
70. Које су речи, које се тичу *качаре, казанице* и *печена ракије*?
71. Које су мање познате речи за *делове куће*, за *прибор* и *посуђе* у *куј*?
72. Којим се речима *народ служи* при *кухању*, и која су *особита имена* за *јела* и *шиќа*?
73. Којим се речима *казује* која *радња за одржање живота људскога*, а којим — *животињскога* (једење, пијење, рађање, умирање итд.); нпр. *човек шће, пас лоче; дете се родио, песо оштенило; човек умро, коњ мисао* итд.
74. Како се зову поједини *делови људскога*, а како *животињскога, тела*?
75. Које су *необичније речи* за *чудна оцањања* (за *вид, слух, мирис* итд.), а које за *осећаје*?
76. Које су *необичније речи* за *разна врсте осећања* (пријатна и непријатна: *зе радост, жалост, туга, сету* итд.)?
77. Које су *необичније речи* за *нагон* и *душевне покрете* (афекте)?

78. Како се називају разни мисаони (апстрактни) појмови (памет, разум, ум, дух, свест, жеља, воља итд.)?

79. Како се обележавају појмови у којима се објављује воља људска, вршећи добро и зло у свету (добар — доброта, милост — милостив итд.)?

80. Којим се речима показује свјабње или допадање (лепо — лепота), а којим одвратност (ружно — ругоба)?

81. Каквих има речи за задружени и породични живот сељака у том крају?

82. Каквих има речи за право и службеномост?

83. Како се у том крају називају органи управних и судских власти: општинске (председник, кнез, кмет, биров итд.), средске (котарске) итд.; како радње и круг рада вихова?

84. Како себе зову сељаци у том крају? Има ли какве разлике у садашњим називима: сељак, тежак, ратар, земљопосељак итд.?

85. Како се зову поједини делови одећа, мрикоза, а како женскога (удатих жена, удовица, млада, девојана, деце, мушке и женске)?

86. Како се зову поједини украси и накити женски?

87. Како се зову разне врсте игара (друштвених), и које се речи употребљавају при игрању?

88. Која су имена деџих игара, и које се речи при тим играма употребљавају?

89. Којим се речима означаје сродство (од најближега до најдаљега)?

90. Која су имена за болести људске, а која за животињске?

91. Које су речи за имена домаћих млекова?

92. Које се речи употребљавају при свадби (од прошевине до венчања), а које при свима осталим обичајима народним?

93. Које се речи употребљавају као изврази при разним састанцима и скуповинама народним?

94. Које су непознатије кметве, као и речи које се употребљавају при врачању, чарању и осталим народним празноверицама?

95. Које су мање познате зрдње?

96. Која су имена за разне врсте музичких сирева и делова њихних; како се назива сама радња (свирања), која се изводи тим музичким справама (нпр. уз гусле се гуди, у фрулу се свира, у тамбуру удара итд.)?

97. Како се тамо зову разне појаве у атмосфери (киша, снег, ветрови, облаци и остали појави у ваздуху)?

98. Које се тамо речи употребљавају за дане, месеце и празнике?

99. Којим именима народ зове поједине звезде и зомиле звездане (даншца, штапи, итд.)?

Завршне напомене. — 1. Циљ је овој одељку Упућтења, да скупљачима сврати

20

пажњу на све речи и на сва, што разно-
врснија, значења њихна, како би се, колико
се више може, све то прикупило и ушло
у речник, те да он буде не само потпу
народног, српског језика; али ако скупљач
зна и за речи, чија значења нису обухваћена
овим питањима, Лексикографски одсек ће
и такве речи примити радо и са хвалом
скупљачу.

2. Исто тако, скупљачима стоји до боље:
хоће ли, према месним приликама и према
својим силама, одговорати на сва ова пи-
тања или само на нека од њих.

3. Скупљене речи Одсек ће примати за
годину дана од објаве овог *позива и улт-
ста*, а треба их слати на адресу: *Лекси-
кографском одсеку Српске Краљевске Ака-
демије у Београду*.

31. децембра 1898
у Београду.

Заменик председника Лексико-
графског одсека,

П. П. Ђорђевић.

Секретар Лексикографског
одсека,

Момчило Ивановић.

ДОДАТАК УПУТСТВУ

УГЛЕДНИ ПРИМЕРИ

ЗАБЕЛЕЖЕНИХ НАРОДНИХ РЕЧИ

највише из збирака до сад посланих Дел-
сикографском одсеку

близо, прилог и предлог. 1) прил. (поред
ближе): кућа му је *близо*; приђи *ближе*.
2) предл.: гувно му је *близо* куће. —
Кореница (Горња Крајина). —

(Из Др. В. Ђерића «Додатка
Вукову Рјечнику».)

бразобрка, *ѓ*, ж. — У Јагодини. — Жен-
ско чељаде, које брзо говори, не ми-
слећи шта ће да каже, на рекне нешто
рјаво.

бучога, *ѓ*, ж. — У *Бесани* — Жена нечи-
ста и ленстина:

Устај, устај, *бијело!*
Кокоске те претекле.

[Из збирке народних речи
Јована Сребрковића, учитеља.]

бўча, *ѓ*, ж. — У Шумадији. — Значи суд
у који се хвата ракија, кад се пече.
Изгледа као чабар, само је *бўча* мања,
при врху ужа и с обе стране задни-
вена. С горње стране, баш на средни,
има повећи округлао отвор.

[Из збирке народних речи
Милена Вукисевића]

вучарати, *рам*, трај. (од *вучи*) (у Сријему и
око Београда) вући тамо амо (спрезира-
њем), вучарати : ...да ме онда због њега,
вучарају жандари. — Са се: 1) *вучарам*
се: *вучарати* се по туђим кућама. 2)
вучара се, *вучарају се*, трино: ствари
му се *вучарају* по соби; *вучарање*, ср.
глаголска именица.

[Из «Додатка Вукову Рјечнику»
од Др. Вас. Ђурића]

жѓглица, *ѓ*, ж. — У Далмацији. — Кад се
сади лоза, прво се раскрчи ледина, те
се груње баца за се, да тако постоји
који дан, докле га добро сунце прожме;

за тим се *прѓбира* овако: груње се туче
ушима од мотике или кљуксе, избира се
разна травуљина и куши на хрпе, па
се онда зажде. То се зове *жѓглица*.
Жѓглица више пута траје по више дана,
непрестано у себи *горѓи*, а не види
се никаква пламена, само што дим куља
из ње као из кратера. Узрок је томе
земља, те остане при жилама разних
травуљина. Пошто жѓглица сва изгори,
разгрне се онај *песо*, и на томе мје-
сту чешће буде *расадник*, који, веле,
боље *успѓјева*, него ли да је најбоље
нагнојан (*нађурѓи*).

[Из збирке народних речи
Бевка Радојевића, — Херцег-Нови.]

запрѓги, *зѓпрѓи*, гл. српш. — У Банату.
— »Мој је отац *запрѓио* у великој ко-
лери«, т. ј. он је први тада умро у селу
од те болести.

[Из збирке народних речи
Светозара М. Бајића, нар. учитеља—Банат.]

зѓбрит, а, о, нпр. грозд, (порѓ), *зѓбритији*
као зѓбрѓи. Чуо сам у Срему.

[Из збирке народних речи
Змаја-Јована Јовановића],

звездати, звездица, *гл.* — Глагол трајан. —
Значи сјајати као звезда:

»Звезди, звездо, доведи сам сама«
[Из збирке народних речи
Змаја-Јована Јовановића.]

звезица (и звезица), *ж.* — У Далмацији.
— У Вука: *звезица*, *чка ш...* сл. клатно:
На њему је звоно од биљурџа,
Звезица му је од сувога злата. —

[Из збирке народних речи
Васка Радојевића—Херцег-Нови.]

звјезди, звјезда, *гл.* — Глагол трајан. — У Бачкој.
— 1. Кад прела хитно преде, пак јој
вретено *звједи*; добро удепена кола, па
кад човек на њима путује, а она све
звједи: 2. Кад је ко подеран, пак му
годо тело *звједи*; 3. Празно буре или
ћуп *звједи*. *сва, сван, сван, сван*

[Из збирке народних речи
+ Новака Радојевића.]

**звјезда, ж. — У Херцеговини. — 1. Женско
чевање зелених очију. — 2. Размак на
основи између сновача и довијех ко-
лаца, јер по величини тога размака
обоје пређу зеленом травом, да знаду**

кољко тијех размака има у дуљини ци-
јеле основе. Када чу—тку, ткају—гле-
дају за колико ће времена једну *зелу*
уткати, напрема томе рачунају на сву
основу. *Зела* се зове у Херцеговини, у
Босни сам чуо *зеленица*.

[Из збирке народних речи
Луке Грдића — Бјелогорица.]

злаба, а, м. — У Ресављу — Прва пролетња
трава:

Гле, Ранко пустио краве на злаба.

[Из збирке народних речи
Јована Срећковића, учитеља.]

**зона, ж. — У Херцеговини. — Калцијев
хидроксида. Збије се луг и креч заједно,
па се сипље кроз то вода. На доњу
страну капље *зона*. Хемички процес
 $2 \text{KNO}_3 + \text{CaO} + \text{H}_2\text{O} = 2 \text{KOH} + \text{Ca}$
(NO_3)₂. Зона се гради кад се хоће са-
фун да пече.**

[Из збирке народних речи
Луке Грдића — Бјелогорица.]

**залац, ж. — У Бачкој, осим значења
»зуб у коња« које је забележено у Ву-
кову »Рјечнику«, значи и ово: млад**

рогов, кад се близу жила олушти, изгледа бео и сочан, а може се за невољу и јести.

[Из збирке народних речи
+ Новака Радоњића.]

лебедити се, *лебедим се*. — Глаг. трајан.
— У *Реченици*. Кад поњ неће одмах да пође, него се прво по мало креће док од једанпут пође, каже се да се *лебеди*: »Испрва не хте да пође него се *лебеди*.«

[Из збирке народних речи
Јована Срећковића, учитеља.]

натруна, *е*, ж. — У Далмацији. — Кад учини ко коме што непољно, рече се: »Учинио ми је *натруну*.« »Бјез отоле, зла *натруно*!« кажу бајалице кад бају над набојем, циром и ост.

[Из збирке народних речи
Вељка Радојевића — Херцег Нови.]

новчуре, новчурџа, ж. само у множини. — У Бачкој. — »Ала су то силне *новчуре* у тог човека, као да ји он трукује!«

[Из збирке народних речи
+ Новака Радоњића.]

нож, *ножи*, м. — У Бачкој се може чути у преносном значењу: »*Нож* о свој сто три.« што значи постати сам свој госта, те се не морати око туђих столова облизивати.

[Из збирке народних речи
+ Новака Радоњића.]

раѓаћ, м. — У Банату. — Сем Вукова тумачења, *раѓаћ* значи још човека који стане код газде да служи док се не погоре. Највише момчићи изнад 12 година стају за *раѓаће*.

— Узео сам тога и тога за *раѓаћа*.
— Нека, добар је.

[Из збирке Светозара М. Бајића,
нар. учитеља — Банат.]

рџаби, *е*, ж. — Око Авале. — Значи шару, изрезотину, изрезан украс.

[Из збирке народних речи
Миленка Вукчиновића.]

сноваче, *сновача*, ж. у множини. — У Херцеговини. — Исправа за сновање. У Вука сноваљка.

[Из збирке народних речи
Јуре Грubiћа — Букелосића.]

та̀р-ла̀ђа, *ѓ*, *ж*. — У Бачкој. — Воденша на речи има једну већу и једну мању лађу. На већој стоји кућа са целом мли-нареком оправом, а мања само држи на себи крај од великога кола. Та, дакле, мања лађа зове се *та̀р-ла̀ђа*.

тра̀нџи, *тра̀нџаџа*, *м.*, скоро увек у мно-жини, врло ретко у једнини: *тра̀нџи*, *иџа*. — У Вукову је „Рјечнику“ сасвим друго значење него у Бачкој, где значи тврдо замењено тесто, које се трга пр-стима и баца у врећу чорбу на вагри.

тра̀нџиџи, *тра̀нџиџаџа*, акцент као у *ци-ганџиџи*, *циганџиџа*, *м.*, скоро увек у множини, а врло ретко у једнини *тра̀н-џиџ*, *ж*. Значи то исто у Бачкој, што и *тра̀нџи*, само што су *ситиџи*, а по-највише се међу у чорбу од патлиџана.

[Из збирке народних речи
+ *Новака Радоњић.*]

БИБЛИОТЕКА
СЕМИНАРА ЗА ЛИНГВИСТИКУ

Инв. бр. ....

Ситн. ....

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ